

Stefan Dmitruk
(Białystok)

Geneza rodu Chodkiewiczów

Początki rodu Chodkiewiczów są trudne do ustalenia. Dzieje przodków Grzegorza Chodkiewicza (ok. 1520–1572) sięgają przynajmniej początków XV w. Genealogia Chodkiewiczów stanowiła przedmiot licznych dyskusji wśród historyków. Przyjmuje się, że genealogiczne hipotezy o pochodzeniu Chodkiewiczów dzielą się na legendarne i naukowe.

Prekursorem wywodów mitycznych stał się żyjący w latach 1520–1584 Augustyn Rotundus. W swym dziele *Rozmowy Polaka z Litwinem* pisał, że Chodkiewiczowie to ród litewski wywodzący się od „Chocka”¹. Podwaliny pod legendę chodkiewiczowską położył Maciej Strykowski (ok. 1547 – ok. 1593). Między 1575 a 1579 r. przebywał on na dworze kniazia Jerzego III Słuckiego² i napisał na jego polecenie pracę *O początkach, wywodach, dzielnościach... W świetle jego ustaleń w 1306 r. do księcia Gedymina miało przybyć poselstwo od chana zawołańskiego*³. Poseł tatarski zaproponował pojedynek wojowników – Tatarów i Litwinów. W przypadku wygranej poddane litewskiego państwo Gedymina (ok. 1275–1341) przestałoby płacić

¹ A. Rotundus, *Rozmowy Polaka z Litwinem*, Kraków 1890, s. 47.

² J. Radziszewska, *Maciej Strykowski i jego dzieło*, [w:] M. Strykowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemodzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, opr. J. Radziszewska, Warszawa 1978, s. 8, 10.

³ M. Strykowski, *O początkach...*, s. 239–242.

haracz. Na dworze książęcym przebywali Żmudzini. Spośród nich do walki o honor Litwy stanął Borejko. Żmudzinowi udało się pokonać Tatarą w pojedynku, przez co zwolnił swoją ojczyznę od płacenia daniny chanowi. Gedymin nagroził dzielnego wojownika nadając mu Kazyłkiszki, Zblanów, Sochałów oraz odstąpił mu w dzierżawę Stkiwilowicz i Słonim. O Borejce mówi trójwiersz przytaczany przez Rotundusa:

Bohater na znak sławy, wzgórze zawieszony,
Borejkowego domu, którego dziedzicy
Dziś są mężni Chodkiewicy⁴.

Borejko miał synów: Iwana, Jurija, Elizara i Chodkę. Dwaj ostatni dowodzili wyprawą przeciwko mistrzowi krzyżackiemu Ludwikowi. Chodko Borejkowicz w 1311 r. uczestniczył w ekspedycji Gedymina i jego synów – Kiejstuta (ok. 1297–1382) i Olgierda (ok. 1300–1377) – do Prus. Armia litewska doznała porażki, a sam Olgierd odniósł ranę w głowę. Chodko miał zabrać rannego księcia z pobojuwiska i zawieźć do Bielska. Tam Borejkowicz opatrzył Olgierdowi rany. Za bohaterski czyn książę wyróżnił Chodkę nadaniami między Narwią a Niemnem. Teren ten po czasy współczesne Strykowskiemu dziedziczyli Chodkiewiczowie⁵. Zatem Chodko stał się po Borejce – swoim ojcu – przodkiem rodu.

W 1585 r. ukazał się herbarz Bartosza Paprockiego. Autor, tak jak Strykowski, wywiódł protoplastów Grzegorza Chodkiewicza od Borejki, z taką różnicą, że Borejkę współcześni Żmudzinowi nazywali Chodką. Według Paprockiego za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1427–1492) Jan Chodkiewicz – potomek Chodki – piastował urząd wojewody witebskiego⁶.

Prawie 200 lat później Wojciech Wijuk-Kojałowicz również opublikował genealogię w herbarzu. Badacz ten nieco inaczej opisał historię dotyczącą początków rodu Chodkiewiczów. Według Kojałowicza dom Chodkiewiczów brał początek również od Borejki, który, przebywając na dworze księcia litewskiego Wicienia (?–1315), pokonał bliżej nieznanego Tatarą. Władca pewnego razu udał się na łowy. Podczas polowania Borejko uratował życie Wicieniowi, wywołując go z mokradła. Poddanego książęcego nie ominęła nagroda: Wicień nadał bohaterowi tyle ziemi, ile zdołał obejść w ciągu jednego dnia. Borejko był szybkim chodziarzem, więc otrzymał od innych Litwinów przywilej

⁴ Tamże, s. 242.

⁵ Tamże, s. 244–245.

⁶ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 845.

Chodko. To od niego, w myśl tego, co napisał Kojałowicz, wywodzili się Chodkiewiczowie. Potomkami Chodki byli Wasyl – namiestnik Smoleńska i Iwan Borejkwicz – jeden z dowódców wojsk za księcia Witolda (ok. 1350–1430). Ten ostatni miał synów: Iwana – marszałka za rządów Kazimierza Jagiellończyka i Pawła – starostę krzemienieckiego. Z kolei synem Iwana był Aleksander Chodkiewicz, który był ojcem Grzegorza Chodkiewicza⁷.

Ostatnim badaczem żyjącym na przełomie XVII i XVIII w., który powtórzył wywody Strykowski i Kojałowicza, był Kacper Niesiecki. W *Herbarzu polskim*⁸ pisał, że książę litewski Witenes brał udział w łowach. W pewnym momencie został otoczony przez wrogie siły. Przodek domu Chodkiewiczów wyniósł na własnych ramionach władzę ratując go przed niechybną śmiercią. Z powodu szybkiego chodu bohater został nazwany Chodką, a jego potomstwo przyjęło nazwisko Chodkiewicz.

Obserwując powyższe wywody można stwierdzić rozwój legendy chodkiewiczowskiej i jej ewolucję. Podwaliny pod powstanie dziejów mitycznych domu położył Strykowski. Kronikarz miał powody, by stworzyć legendę. Po pierwsze, swe dzieło pisał na polecenie i za pieniądze Jerzego III Słuckiego (ok. 1531–1578), ale też Jerzego Chodkiewicza (przed 1549–1596) i jego żony Zofii Słuckiej⁹. Po drugie, po rozstaniu z wojskiem, w którym służył pod administratorem Inflant Janem Chodkiewiczem (ok. 1537–1579), znalazł mecenasa w postaci Grzegorza i jego syna Aleksandra Chodkiewiczów¹⁰. Strykowski zapewne chciał odwdziaczyć się swoim chlebodawcom i popełnił pisemną legendę dotyczącą Chodkiewiczów. Dlaczego Chodkiewiczom zależało na posiadaniu własnej rodowej legendy? Być może chcieli mieć dowody dotyczące legitymizacji rodziny w przeszłości, a z drugiej strony każdy szanujący się ród szlachecki pielęgnował z pokolenia na pokolenie przekazy ustne lub pisemne dotyczące przodków. Te przypuszczenia nie są poparte żadnymi dowodami źródłowymi i pozostaną długo w sferze sporów historycznych. Pierwsze różnice dotyczące przodków Chodkiewicza widzimy w genealogii Paprockiego. Przypomnę: Strykowski twierdził, że Borejko i Chodko to dwie różne postacie, zaś u Paprockiego to ta sama osoba. Najwięcej zamiesza-

⁷ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compedium czyli o klejnotach albo herbach których familia stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków 1897, s. 62.

⁸ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. III, Lipsk 1839, s. 48.

⁹ J. Radziszewska, *Maciej Strykowski i jego dzieło*, s. 7.

¹⁰ Tamże.

nia wprowadził Wijuk-Kojałowicz. W swych ustaleniach potwierdził tezę Paprockiego, ze Strykowskiemu wziął legendę o pojedynku Borejki i Tatar, ustalił imię księcia panującego w czasach Borejki – Wicenia¹¹ oraz dodał nowy element: Borejko otrzymał przydomek – nazwisko Chodko z racji szybkiego chodu. Jego teorie były na tyle silne i widocznie uznawane za pewnik wśród szlachty, że w XIX w. Niesiecki powtórzył ustalone tezy.

Pierwszą osobą, która położyła fundament pod naukowe badanie początków rodu Chodkiewiczów był żyjący w XIX w. Stanisław Kazimierz Kossakowski. W *Monografiach historyczno-genealogicznych niektórych rodzin polskich* powtórzył co prawda wywody Wijuka-Kojałowicza, ale zauważył, że istnieje wiele rodzin Chodkiewiczów, m.in. na Białorusi żyją Chodkiewiczowie herbu Jastrzębiec, ale nie Chodkiewiczowie herbu Kościeszka¹².

Adam Boniecki w końcu XIX w. odrzucił pochodzenie Chodkiewiczów od Borejki. W *Poczetce rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV i XVI w.*¹³ i w *Herbarzu polskim*¹⁴ wysunął koncepcję pochodzenia nazwiska Chodkiewicz od imienia Chodor będącego „zepsutą formą imienia «Fedor»”¹⁵. Chodko miał być, wg Bonieckiego, protoplastą Chodkiewiczów, a także Wołowiczów i Pocięjów. Powołując się na *Pomiannik supraski* historyk stwierdził, że Chodko Juriewicz był przodkiem rodu¹⁶. Synem Chodki był Iwan Chodkiewicz (ok. 1420–1483 lub 1484) – namiestnik witebski, a wnukiem Aleksander Chodkiewicz (ok. 1457–1549) – wojewoda nowogródzki¹⁷.

W tym samym czasie inny wybitny genealog – Józef Wolff napisał *Herbarz litewski*. Wolff potwierdził tezy Bonieckiego, powołując się na to samo źródło¹⁸. Dodatkowo odwołał się do dokumentów pod-

¹¹ Postać autentyczna. Witenes sprawował rządy na Litwie w latach 1295/96–1315. Za jego panowania Krzyżacy urządzili aż 20 rejsz skierowanych głównie na Żmudź; por.: J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1990, s. 52.

¹² S. K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. I, Warszawa 1859, przyp. 1, s. 62.

¹³ A. Boniecki, *Poczet rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV i XVI w.*, Warszawa 1887, s. 20.

¹⁴ Tegoż, *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900, s. 22.

¹⁵ Tamże; tegoż, *Poczet rodów...*, s. 20.

¹⁶ Tamże, s. 20–21.

¹⁷ Tamże, s. 22–23.

¹⁸ Z. L. Radziwiński, *Dodatek I. Regesta ś.p. Józefa Wolffa do rodziny Chodkiewiczów (wyjątek z jego rękopisu pt. „Herbarz litewski” s. 285–289)*, [w:] tegoż, *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, red. W. Semkowicz, t. VII, Kraków 1928, s. 127–130.

pisywanych przez władców Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKL): księcia Świdrygiełłę (ok. 1370–1452), księcia Zygmunta Kiejstutowicza (?–1440), księcia Kazimierza Jagiellończyka. Na dokumentach widniały podpisy Chodki Juriewicza (przed 1413 – po 1447)¹⁹. Według ustaleń Wolffa, Chodko miał otrzymać od władców litewskich bobrowe grunta na rzece Myszy, sioło Mikłowicze nad rzeką Styr w woj. trockim oraz Zadyby w powiecie turejskim²⁰. Potomkami Chodki byli synowie: Aleksander, Daszko – mający synów Iwana i Olechna, Paweł, który miał podpisać w 1476 r. poselstwo panów prawosławnych do papieża Sykstusa IV oraz Iwan – dziad Grzegorza Chodkiewicza²¹.

Sprawą pochodzenia i narodowości Chodki zajął się również Oskar Halecki. W swych badaniach ustalił, że Chodko to Rusin pochodzący z tzw. „Litwy ściślejszej”²², pieczętujący się polskim herbem Kościeszca²³.

Kontynuatorem badań nad pochodzeniem Chodkiewiczów był Zygmunt Luba Radziwiński. Ów historyk powołał się na wspomniany *Herbarz litewski* Wolffa oraz ustalenia Kossakowskiego²⁴. Radziwiński obalał tezę pochodzenia Chodki od Borejki. Potwierdził tezę Kossakowskiego o istnieniu wielu rodzin Chodkiewiczów, m.in. herbu Jastrzębiec i herbu własnego – żyjących na terenach dawnego WKL. Podstawą do ustaleń genealogicznych rodu dla Radziwińskiego, tak jak dla Wolffa, był *Pomiannik supraski*. Źródło to wymienia Chodkę Juriewicza jako protoplastę domu Chodkiewiczów²⁵. Badacz ustalił również właściwy herb Chodki – była to Kościeszca, a nie jak podaje Boniecki w *Herbarzu polskim* połączenie Kościeszcy, Pogoni, Gryfu, Łabędzia i Korczaka²⁶.

Ustalenia Bonieckiego, Wolffa i Radziwińskiego pokutowały w historiografii po koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. Te tezy powtórzył

¹⁹ Tamże, s. 127.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Termin „Litwa ściślejsza” oznaczało WKL w granicach po 1569 r.; por.: J. Ochmański, *Historia Litwy*, s. 14.

²³ O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Rozprawy historyczno-filozoficzne Akademii Umiejętności”, z. 59, Kraków 1916, s. 19–21.

²⁴ Z. L. Radziwiński, *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, red. W. Semkowicz, t. VII, Kraków 1928, s. 114, 127–130.

²⁵ Tamże, s. 121–126.

²⁶ Tamże, s. 125.

Leszek Podhorodecki w *Janie Karolu Chodkiewiczu*²⁷ i *Dziejach rodu Chodkiewiczów*²⁸. Co ciekawe, w ostatniej pozycji nie próbował zakwestionować istnienia Iwana, Packa, i Daszki Chodkiewiczów oraz podjąć na nowo badania dotyczące faktycznych korzeni Chodkiewiczów. Z kolei w *Janie Karolu Chodkiewiczu*²⁹ dał wiarę Bonieckiemu i napisał, iż imię Chodki pochodzi od imienia „Fedor” (pol. Teodor). Sądzę, że tezy stawiane przez tej klasy historyka są absurdalne, zaś Podhorodecki nie potrafi skonfrontować i zestawić podstawowych ustaleń znanych mu naukowców.

Najnowsze badania wykonała litewska badaczka Genute Kirkiene³⁰. Przyjmuje ona wersję Strykowskiego za wiarygodną, gdyż ten pisał *O początkach, wywodach, dzielnościach...* na polecenie Chodkiewiczów. Wspomniany przez Strykowskiego namiestnik smoleński Borejko to postać historyczna. Jako dowód Kirkiene przytacza dokument o pokoju litewsko-krzyżackim z 12 października 1398 r. podpisanego na wyspie Salin. Na dokumencie widnieją podpisy Borejki i jego syna Wasyla Borejkwicza, którzy pieczętowali się herbem Kościeszka. Dodatkowo obaj występują w ruskich latopisach³¹. Jak wiadomo, ród Chodkiewiczów pieczętował się również herbem Kościeszka, co potwierdzają Niesiecki i Paprocki³². Tezy wysuwane przez Litwinkę poparte źródłami wydają się dość przekonujące i należy je uznać za pewnik. Autorka stawia hipotezę (nie popartą żadnymi dowodami źródłowymi), że Wasyl Borejkwicz po unii w Horodle w 1413 r. adoptował do swego herbu Chodkę Juriewicza. Mogłoby to tłumaczyć późniejszą szybką karierę Chodki w elicie wielkiego księcia Witolda³³.

W tym momencie powstaje pytanie: dlaczego Borejkwie i Chodkiewiczowie posiadali herb Kościeszka? Na tę zagadkę zarówno Kirkiene, jak i inni historycy nie znają odpowiedzi. W historiografii istnieją dwa poglądy dotyczące herbu Chodkiewiczów. Pierwszy mówi, że herb otrzymał w Horodle w 1413 r. Chodko Juriewicz wraz z innymi bojarami ruskimi. Tę teorię stworzył w XVI w. Paprocki na podstawie *Kroniki* Marcina Bielskiego (t. I, s. 272). Z opisu Paprockiego

²⁷ L. Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, Warszawa 1982, s. 6.

²⁸ Tenże, *Dzieje rodu Chodkiewiczów*, Warszawa 1997, s. 5–6.

²⁹ Tenże, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 6.

³⁰ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 17, Białystok 2002, s. 34–55.

³¹ Tamże, s. 54.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 55.

wynika, że na tynkturze czerwonej widniało godło herbowe – rozdarta, biała strzała z przechodzącymi przez nią jelicami mieczowymi³⁴. Kasper Niesiecki, powołując się na Paprockiego, również twierdzi, że Chodkiewiczowie pieczętowali się Kościeszą³⁵. Wijuk-Kojałowicz blazuje herb jako „biały gryf w polu czerwonym, nos i przednie szpony złote”³⁶. W wymienionych opisach występują rozbieżności co do godła herbu. Są to Gryf i Kościesz. Dlaczego badacze twierdzili jakoby Gryf był herbem przodków Grzegorza Chodkiewicza? Odpowiedzi na tę zagadkę udzielił białoruski historyk Alaksiej Szałanda³⁷. Jan Hieronimowicz Chodkiewicz – wnuk Aleksandra Chodkiewicza i syn Hieronima Chodkiewicza (?–1561), brata rodzonego Grzegorza – otrzymał na mocy przywileju króla Zygmunta II Augusta (1520–1572) z 10 czerwca 1568 r. tytuł grafa Inflant. W powyższym dokumencie występuje opis herbu Jana Hieronimowicza, który składał się z herbów Borejki, Pogoni, Łabędzia i Korczaka. Do powyższego herbu dołączono jeszcze jeden – Gryf³⁸. Z tym przywilejem wiąże się jeszcze jeden opis herbu. Popełnił go Adam Boniecki w *Herbarzu polskim*³⁹. Heraldyk podaje herb taki, jaki wynika z przytoczonego powyżej przywileju.

Problem herbu intrygował również współczesnych historyków. Wspomniany Alaksiej Szałanda wysunął tezę, że ród Chodkiewiczów pierwotnie pieczętował się herbem Borejko. Sam herb Kościesz był czysto polski. Miał go nadać, według legendy, król Bolesław Śmiały dla rycerza Kościesz⁴⁰. Protoplasta rodu Chodko Juriewicz miał, wg autora tezy, opieczętować herbem akt unii litewsko-polskiej Zygmunta Kiejstutowicza w 1434 r. Dlatego renesansowi autorzy kronik (Marcin Bielski) czy herbarzy (Paprocki, Niesiecki) twierdzili, iż ród posiadał herb Kościesz. Ale Chodkiewiczowie w omawianym okresie nie mieli herbu Kościesz. Szałanda, powołując się na ks. XI *Historia Poloniae* Jana Długosza (1415–1480) pisze, że herbu nie było wśród innych herbów, które otrzymali bojarzy litewscy podczas unii w Horodle. Ponadto bojarzy adoptowani do polskich herbów konwertowali na katolicyzm, a jak wiadomo ród Chodkiewiczów był wówczas prawosławny, zaś

³⁴ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, s. 845.

³⁵ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. III, s. 48.

³⁶ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa...*, s. 61.

³⁷ A. Szałanda, *Da pyttannia ab pachodzanni hierba Chadkiewiczzaŭ*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 3, Białystok 1995, s. 7.

³⁸ Tamże.

³⁹ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. III, s. 21–22.

⁴⁰ A. Szałanda, *Da pyttannia ab pachodzanni hierba Chadkiewiczzaŭ*, s. 5.

przodkowie rodu Kościesz, według Długosza, zostali zamordowani w Nysie na Śląsku w 1143 r.⁴¹ Dlatego herb powstał od znaku rodowego Borejko. Poświadczał to również wspomniany przywilej Zygmunta Augusta z 10 czerwca 1568 r. wskazujący na odrębność Kościesz i Borejki⁴². Skąd Borejko u Chodkiewiczów? Wg *Kalendarza wileńskiego* z XV w. i *Monografii historyczno-genealogicznych niektórych rodzin polskich* Kossakowskiego znak rodowy – herb należał do legendarnego założyciela rodu Chodkiewiczów Piotra Borejki. Miał on braci Iwana i Jurija będącego ojcem Chodki Juriewicza. Ten ostatni dał początek właściwemu rodowi Chodkiewiczów⁴³. Sam herb Borejko różnił się od Kościesz – twierdzi białoruski historyk – niewiele. Nie ma rozdwojonego dołu godła herbowego, tj. strzały⁴⁴. Herb Borejko mieli porzucić sami Chodkiewiczowie w końcu XVI w. wskutek oddziaływania polskiej kultury⁴⁵. Teza może byłaby poprawnie skonstruowana, tylko brakuje jej jednej zasadniczej cechy: zmianę herbu przez Chodkiewiczów autor koncepcji nie poparł żadnym materiałem źródłowym. Z drugiej strony Szałanda obalił wnioski Bielskiego mówiące o nadaniu herbu Kościesz Chodkiewiczom w Horodle w 1413 r.

Najnowsze badania genealogiczne przeprowadziła wspomniana już litewska badaczka Genute Kirkiene⁴⁶, która udowadnia tezę o historyczności Chodki Juriewicza – o czym dalej – oraz o powiązaniach Chodkiewiczów z Borejkami. Autorka swoimi badaniami potwierdza poglądy Strykowski, Radzimińskiego, Niesieckiego i Paprockiego, ale zarazem nie wykorzystwała badań Józefa Wolffa. Jej ustalenia są poparte dowodami źródłowymi i trzeba przyjąć je za pewnik. Litwinka uczyniła znaczny krok w badaniach rozwiązując zagadki odnośnie życia Chodki Juriewicza. Pozostawia zagadkę odnośnie pytania kto był przed Chodką protoplastą rodu Chodkiewiczów.

Chodko Juriewicz urodził się w końcu XIV w. W 1415 r. stał na czele poselstwa wielkiego księcia litewskiego Witolda do króla polskiego Władysława II Jagiełły (ok. 1350–1434). Ten fakt potwierdzają rachunki dworu królewskiego⁴⁷. Chodko był już wówczas znaczącą

⁴¹ Tamże, s. 5–6.

⁴² Tamże, s. 7.

⁴³ Tamże, s. 7–8.

⁴⁴ Tamże, s. 9.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 34–55.

⁴⁷ L. Korczak, *Litewska rada wielkksiążęca w XV w.*, Kraków 1998, s. 80; G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 45.

osobą i należał do elit Witoldowych – od 1422 r. piastował godność namiestnika połockiego⁴⁸. W tym samym roku Juriewicz podpisał pokój melneński⁴⁹. Na tym dokumencie Chodko widnieje jako „Thoyto”, ale badania Kirkiene dowodzą, że wszyscy sygnatariusze tego aktu mają nazwiska zniekształcone⁵⁰. W 1431 r. „Thudko Juriewicz” podpisał tzw. umowę skirstymońską między księciem Świdrygiełłą a Zakonem Krzyżackim⁵¹. Sojusz litewsko-krzyżacki sygnowało 9 litewskich dostojników. Chodko podpisał się na 7 miejscu – przed starostą nowogródzkim Piotrem Montygierdowiczem i marszałkiem dworu Janem Gasztoldem⁵². Zatem Chodko Juriewicz – niewątpliwie dygnitarz WKL – poparł bunt Świdrygiełły i jego pretensje względem króla Władysława Jagiełły. W 1432 r. doszło do zamachu na Litwie – władzę Świdrygiełły odebrał Zygmunt Kiejstutowicz. Zamach brata Witolda poparło dążące do reaktywowania unii z Koroną możnowładztwo litewskie – w tym i Chodko Juriewicz. Dlatego nie wystąpił on na podpisanej między Świdrygiełłą a Zakonem 15 czerwca 1432 r. tzw. drugiej umowie skirstymońskiej⁵³. Juriewicz walczył w bratobójczej bitwie pod Oszmianą 8 grudnia 1432 r. w zastępach Zygmunta Kiejstutowicza. Jak twierdzi Zygmunt Luba Radziwiński, w owym czasie istniało dwóch Chodków⁵⁴ – jeden walczył pod Świdrygiełłą, zaś nasz bohater pod Zygmuntem Kiejstutowiczem (?–1440). Tę tezę potwierdza Kirkiene⁵⁵. Wśród Zygmuntowych elit Chodko zajmował nadal wysoką pozycję. Oto 27 lutego 1434 r. w przypięcętowanym herbem Kościeszka akcie odnowienia unii grodzieńskiej⁵⁶

⁴⁸ L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 80; G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 45.

⁴⁹ Był to traktat pokojowy podpisany 2 września 1422 r. nad jeziorem Melno między Zakonem Krzyżackim a Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim (na podst.: H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, Poznań 1999, s. 123).

⁵⁰ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 43–44.

⁵¹ Tamże. Umowa skirstymońska, parafowana 19 czerwca 1431 r., była sojuszem obronnym między Świdrygiełłą a Zakonem. Swe postanowienia kierowała przeciwko Koronie Polskiej. Będąca wówczas w stanie wojny domowej z Polską Litwa znalazła sprzymierzeńca w Zakonie. Efektem umowy był najazd wojsk krzyżackich na ziemię Wielkopolski i Kujaw w sierpniu 1431 r. (na podst.: H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 136–141).

⁵² G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 38.

⁵³ Tamże, s. 42–43.

⁵⁴ Z. L. Radziwiński, *Sprawa odrębnego...*, s. 114.

⁵⁵ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 41.

⁵⁶ 27 lutego 1434 r. w Grodnie i Korczynie wystawiono ponownie akty unii polsko-litewskiej. Oba dokumenty potwierdzały możliwość wyboru wiel-

Chodko Juriewicz występuje na 9 miejscu na 41 sygnatariuszy, zaś w przywileju nadanym 15 października tegoż roku przez Kiejstutowicza dla katolickiego biskupa wileńskiego Macieja złożył podpis jako szósty⁵⁷. Najwyraźniej pozycję w elicie wielkksiążęcej Chodko Juriewicz musiał zachować skoro do 1447 r. – za rządów Kazimierza Jagiellończyka – pojawiał się w różnych dokumentach będąc w pierwszej dziesiątce sygnatariuszy. Poświadcza to przynależność Chodki do Rady Najwyższej WKL⁵⁸. Juriewicz zmarł po roku 1447. Pozostawił po sobie syna Iwana. Po dziś dzień historycy nie wiedzą kto był małżonką Chodki.

Oprócz osiągnięć politycznych przejawiających się w sprawowaniu funkcji w radzie wielkksiążęcej Chodko Juriewicz zapoczątkował fortunę rodową gromadząc liczne dobra. W wyniku badania dziadowni i ojcowni Aleksandra Chodkiewicza – wnuka Chodki Juriewicza – Kirkiene udało się ustalić rozwój fortuny Chodki⁵⁹. Aleksander posiadał Brzostowicę, Choroszcz, Trześciankę, dwór w Myszy, Supraśl z Puszcza Błudowską, Gródek, Roś i Świsłocz. Dwie ostatnie posiadłości leżały w powiecie wołkowyskim i były najprawdopodobniej nadaniami dla Aleksandra Chodkiewicza. Dwór w Myszy należał w końcu XIV w. do bojara Bartosza⁶⁰, a po jego śmierci wielki książę Witold nadał dwór najprawdopodobniej dla Chodki Juriewicza, potwierdzając tym samym jego przynależność do elity WKL. W ówczesnym województwie podlaskim leżała Trześcianka i Choroszcz. Wiadomo, że Witold dążył do integracji terytorialnej Podlasia z resztą WKL, stąd prawdopodobnie były to również nadania Witol-dowe. Supraśl założył Aleksander Chodkiewicz w dobrach rodowych. Centrum dóbr był Gródek z Puszcza Błudowską. Badania archeologiczne potwierdziły intensywny rozwój miasta gródeckiego w XIV i XV wieku. Potwierdza to tezę, iż Gródek był kolebką rodu Chodkiewiczów. Z kolei założenie monasteru supraskiego w późniejszym okresie i pełnienie przez niego funkcji rodzinnej fundacji i mauzo-

kiego księcia po śmierci Zygmunta Kiejstutowicza z udziałem Koroniarzy oraz możliwość inkorporacji Litwy do Korony (na podst.: H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 147, 157).

⁵⁷ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 39.

⁵⁸ Tamże, s. 40; L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 81. Autorka przyjmuje tezę, że Chodko należał do rady wielkksiążęcej od 19 czerwca 1431 r., czyli od podpisania umowy skirstymońskiej. Sądzę, że musiał być w niej wcześniej, gdyż w dniu sygnowania umowy nie mógł otrzymać godności dygnitarskiej. Jest to tylko hipoteza nie mająca potwierdzenia w źródłach. Należy przyjąć wersję „przed 19 czerwca 1431 roku”.

⁵⁹ G. Kirkiene, *Korzenie rodu Chodkiewiczów*, s. 45–52.

⁶⁰ Bliżej nieznaną postać historyczną.

leum uwiarygodnia ustalenie litewskiej badaczki. Nie bez znaczenia pozostaje fakt bliskiego położenia Gródka i Grodna. Witold uważał Grodno za litewski region ruski⁶¹ i swoją ojcowiznę. To może tłumaczyć karierę Chodki, ponieważ namiestnikiem połockim mógł zostać Litwin lub prawosławny litewskiego pochodzenia (a takim był prawdopodobnie Chodko). Dodatkowo adopcja herbowa dokonana przez Borejkę (patrz: wyżej) ułatwiła karierę polityczno-społeczną przodka rodu Chodkiewiczów.

Po przeanalizowaniu życiorysu Chodki Juriewicza pozostaje sporo zagadek wokół jego osoby, ale coraz więcej faktów udaje się współczesnej historiografii ustalić. W dalszym ciągu pozostaje nierozwiązany problem kim była żona oraz kto był ojcem Chodki Juriewicza.

Sukcesorem Chodki stał się Iwan Chodkiewicz. Według Leszka Podhorodeckiego, Iwan Chodkiewicz urodził się ok. 1420 r.⁶² Nie wiadomo w jaki sposób autor monografii rodu Chodkiewiczów ustalił datę narodzin potomka Chodki. Z drugiej strony nie ma argumentów obalających to twierdzenie. Mogę przyjąć, że data narodzin Iwana jest poprawna. Według Podhorodeckiego⁶³, Iwan miał braci: Daszka, Aleksandra i Pawła (Packę). Teza ta jest całkowicie błędna o czym będę pisał dalej. Nie wiem jak wyglądało dzieciństwo i młodość Iwana. Nie udało się badaczom ustalić, kto był jego matką. Pozycja ojca, który należał do elit WKL oraz odziedziczenie dóbr rodowych – Gródka, Myszy, Trześcianki i Choroszczy – z całą pewnością umożliwiły karierę polityczną synowi Chodki.

6 czerwca 1459 r. otrzymał on od króla Polski i wielkiego księcia Litwy Kazimierza Jagiellończyka namiestnictwo mińskie⁶⁴. W tym samym czasie – od 1454 r. – Korona prowadziła działania wojenne przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu. Litwa rozważała możliwość poparcia zbrojnego Korony, lecz ostatecznie ogłosiła neutralność. Nie oznaczało to bynajmniej przestrzegania tego stanu przez Litwinów. Skutkiem zabiegów dyplomatycznych Kazimierza Jagiellończyka był udział posiłków litewskich w bitwie pod Chojnicami 28 września 1454 r. i w letniej kampanii 1458 r. oraz kampanii chojnickej 1461 r.⁶⁵ Na prośbę wielkiego księcia litewska rada wielkksiążęca wysłała na dwór królewski 80 000 czerwonych złotych pożyczki oraz posiłki na

⁶¹ Tzn. Litwę etniczną, a jej mieszkańców za Litwinów ruskiego pochodzenia.

⁶² L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 6.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 81.

⁶⁵ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 227.

pruski teatr działań wojennych⁶⁶. Na czele 500 żołnierzy litewskich i 300 Tatarów stanął Iwan Chodkiewicz piastujący stanowisko hetmana⁶⁷. Oblężenie Chojnic rozpoczęło się w lipcu 1466 r. od budowy bastei i umocnień drewniano-ziemnych, a z początkiem września tegoż roku zamek chojnicki został całkowicie otoczony. Siłami polskimi dowodził Piotr Dunin (ok. 1415–1484) oraz rotmistrz Jan Syrowiec. 16 września 1466 r. część wojsk krzyżackich przedostała się przez polskie linie i udała się do Kwidzyna. Król Kazimierz przybył do Prus posiłki litewskie, dowodzone przez hetmana⁶⁸ Iwana Chodkiewicza, skierował do wzmocnienia sił polskich pod Chojnicami. W trakcie walk o Chojnice hetman litewski z pozytywnym skutkiem odparł wypady wojsk krzyżackich. 28 września 1466 r. załoga chojnicka skapitulowała. Ostatni punkt oporu Zakonu został wspólnym wysiłkiem polsko-litewskim zdobyty, naturalnie przy współudziale Chodkiewicza.

Dziad Grzegorza Chodkiewicza najwyraźniej musiał zasłużyć się wielkiemu księciu Kazimierzowi skoro ten 23 października 1470 r. mianował go namiestnikiem lidzkim oraz marszałkiem hospodarskim⁶⁹. Wciągnięty w niuanse polityki wewnętrznej Wielkiego Księstwa Iwan mocno w się w nią zaangażował. W 1470 r. stanął na czele poselstwa

⁶⁶ Tamże; M. Strykowski, *O początkach...*, s. 500.

⁶⁷ Tamże; L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 81; H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 227; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, Kraków 1937, s. 361; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. III, s. 48–49; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 6; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1622*, s. 6. Strykowski podał, że posiłki, na czele których stanął Chodkiewicz, wynosiły ok. 8 000 żołnierzy. Z całą pewnością była to liczba mocno zawyżona, gdyż siły polskie, operujące w tym czasie w rejonie Chojnic, liczyły ok. 5 000 żołnierzy. Moim zdaniem należy zweryfikować poglądy Strykowskiego (s. 500) wyolbrzymiające zasługi Chodkiewiczów. Pewniejszym jest przyjęcie liczby 500 Litwinów i 300 Tatarów posiłkujących wojsko polskie. Są to moje przypuszczenia nie mające poparcia w żadnych źródłach historycznych.

⁶⁸ Hetman – w ówczesnym rozumieniu był to dowódca na czas określonej kampanii lub określonego zgrupowania wojsk, za: J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1385–1795*, Kraków 1885, przyp. 3, s. 142.

⁶⁹ Ówczesnie marszałek pełnił rolę doradcy wielkiego księcia, uczestniczył za zgodą władcy w obradach Rady Wielkksiążęcej. Z drugiej strony dzięki urzędowi marszałka monarcha mógł prowadzić elastyczną politykę personalną. Funkcja ta umożliwiała szybką karierę polityczną – L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 44–45; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 7; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 6; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 174; Z. L. Radziwiński, *Dodatek I. Regesta...*, s. 128; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361.

litewskiego do Korony⁷⁰. Celem Litwinów było uzyskanie pomocy zbrojnej na rzecz interwencji w Nowogrodzie Wielkim i opanowanie tego miasta przed zakusami Wielkiego Księstwa Moskiewskiego⁷¹.

Nie wiemy kiedy, ale mniej więcej ok. 1470 r. lub wcześniej Iwan ożenił się z kniaziowną Agnieszką Bielską⁷². Bielscy⁷³ byli rodem wywodzącym się od syna wielkiego księcia Gedymina – Olgierda. Jego syn Włodzimierz Olgierdowicz (? – po 1398) miał potomka Iwana Włodzimierzowicza, który ożenił się z kniaziowną Wasylisą Holszańską – siostrą Zofii Holszańskiej (1405–1461) – żony króla Władysława Jagiełły. Po śmierci Iwana Włodzimierzowicza Wasylisa wyszła powtórnie za mąż. Jej wybrankiem został książę Michał Semonowicz. Małżonkowie byli fundatorami cerkwi w Bielsku Podlaskim. Oboje posiadali włości na północny-wschód od Smoleńska. Z pierwszego małżeństwa Wasylisa miała synów – kniaziołów Bielskich – Fedora (przed 1476 – po 1506) i Semena (przed 1486 – po 1522) oraz córki Annę i Agnieszkę, zaś z drugiego związku z Michałem Semonowiczem dwóch potomków bliżej nam nieznanymi. Bracia Bielscy posiadali włości na północny-wschód od Smoleńska. Do nich należały Biała nad Obszą, Warchowie, Bolszowo, Szeptowo. Bracia Agnieszki w późniejszym okresie związali się z dworem wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1461–1506). Małżeństwo Iwana i Agnieszki Bielskiej umożliwiło Chodkiewiczowi związanie się z rodem kniaziołów i ugruntowanie pozycji społecznej (nowe układy polityczne, uzyskanie poparcia dla swojej kariery politycznej, wojskowej oraz z całą pewnością wzmocnienie ekonomiczne, gdyż małżonka, pomimo braku potwierdzenia w źródłach i literaturze, wniosła znaczny posag mężowi). Iwan Chodkiewicz, co pozostanie w sferze mojej hipotezy, musiał posiadać pewne wpływy polityczne oraz wpływy wojskowe skoro związał się z nim ród kniaziołowski. Być może piastowana funkcja marszałka hospodarskiego była okazją dla Bielskich, którzy mieli nadzieję na wywieranie nacisków na wielkiego księcia.

W 1474 r. król Kazimierz podjął wyprawę wojenną na Śląsk celem pokonania króla Węgier i Czech Macieja Korwina (1440–

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 238.

⁷² J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361; L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 81; teźże, *W kręgu litewskich zwolenników unii kościelnej w drugiej połowie XV w.*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 328; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 7; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 7; A. Boniecki, *Poczet rodów...*, s. 20; tegoż, *Herbarz polski*, t. III, s. 23.

⁷³ Opis kniaziołów Bielskich na podst.: J. Wolff, *Kniaziołowie litewsko-ruscy do końca XIV w.*, Warszawa 1895, s. 3–5.

1490)⁷⁴. W tej ekspedycji oddziały polskie wsparte zostały przez posiłki litewskie, niestety w niewiadomej dla historyków sile. Ich dowódcą został ponownie mianowany hetmanem Iwan Chodkiewicz⁷⁵. Wyróżnienie namiestnika lidzkiego dowództwem mogło oznaczać uznanie przez Kazimierza Jagiellończyka dla zdolności wojskowych swego podwładnego, zaś dla samego Iwana – możliwość ponownych awansów.

Według Jasnowskiego i Niesieckiego⁷⁶, Chodkiewicz, wraz z bratem Pawłem, miał podpisać list metropolity prawosławnego Mizaela do papieża Sykstusa IV (1414–1484). W epistole miało paść stwierdzenie wzywające do jedności metropolii kijowskiej z Kościołem rzymskokatolickim. Lidia Korczak⁷⁷ udowodniła, że tzw. list Mizaela jest fałszyfikatem. Epistołę podpisali Iwan Chodkiewicz, który nie był marszałkiem ziemskim, lecz hospodarskim, Paweł Chodkiewicz, który jest znany historykom tylko i wyłącznie z podpisania tego dokumentu (dlatego wiadomo, że Iwan nie miał braci; ponadto w innych źródłach rodzeństwo Chodkiewicza nie występuje), metropolita Mizael jest również nieznaną osobą⁷⁸, zaś Aleksander Sołtan podczas swojej podróży w latach 1461–1471 dotarł do Portugalii, Anglii, Burgundii, Jerozolimy i Rzymu i rzeczywiście konwertował z prawosławia na katolicyzm, ale między 28 lutym a 30 październikiem 1476 r. przebywał na dworze Kazimierza Jagiellończyka w Krakowie i nie mógł podpisać listu w Wilnie. Co ciekawe, Iwan Chodkiewicz oraz wymienieni w liście Michał i Fiodor Olelkowiczowie byli zagorzałymi obrońcami prawosławia. Fałszyfikat sporządził w 1605 r. metropolita unicki Hipacy Pociiej (1541–1613), który szukał dowodów na istnienie osób pragnących unii kościelnej w WKL w XV w.

Za oddaną i wierną służbę wielki książę nagroził Iwana Chodkiewicza najpierw 27 lutego 1477 r. namiestnictwem witebskim⁷⁹, a póź-

⁷⁴ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 286.

⁷⁵ M. Strykowski, *O początkach...*, s. 523; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 8; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361.

⁷⁶ Tamże; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. III, s. 49.

⁷⁷ L. Korczak, *W kręgu litewskich...*, s. 323–332.

⁷⁸ W latach 1476–1480 rzeczywiście godność metropolity piastował Mizael, patrz: A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 320.

⁷⁹ M. Strykowski, *O początkach...*, s. 500; L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 80; błędną datę – 1476 r. – podają: J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 8; A. Boniecki, *Poczet rodów...*, s. 21; Z. L. Radziwiński, *Dodatek I. Regesta...*, s. 128. Podawana błędna data związana jest z powoływaniem się wspomnianych autorów na opisywany tzw. list Mizaela.

niej 2 sierpnia 1478 r. – starostwem łuckim⁸⁰.

W tym czasie w WKL zawiązał się tzw. spisek książąt litewskich⁸¹. Wielki książę Kazimierz Jagiellończyk po zmianie księstwa kijowskiego na namiestnictwo nie przyznał funkcji namiestnika kniaziowi Michałowi Olelkowiczowi (?–1486), nadał je natomiast Michałowi Gasztołdowi⁸². Znieważony książę wraz z książętami Iwanem Juriewiczem Holszańskim i Fedorem Iwanowiczem Bielskim zawiązał w 1481 r. spisek. Celem spiskowców było „walka odśrodkowych dążeń dzielnicowych (tj. samodzielności dzielnic WKL i stojących na ich czele kniaziów – przyp. S. D.) z centralizującą władzą naczelną (tj. wielkim kniazem – przyp. S. D.) oraz przywrócenie udzielnosci” (kniaziów – przyp. S. D.)⁸³, a także opanowanie tronu wielkoksiążęcego przez Olelkowicza. Środkiem do realizacji zamachu miało być pozbawienie życia Kazimierza Jagiellończyka i jego synów mających przybyć na Litwę w 1481 r. Na trop spisku wpadł Iwan Chodkiewicz⁸⁴. Być może w wykryciu spisku pomogły więzy rodzinne – Bielski był bowiem szwagrem Iwana.

Kniazia Holszańskiego i Olelkowicza aresztowano, a następnie 30 sierpnia 1481 r. stracono, zaś książę Bielski zdołał uciec do Moskwy⁸⁵. Namiestnika Michała Gasztołda wielki książę wysłał do Trok, a namiestnictwo przekształcił w województwo. Pierwszym wojewodą w maju 1481 r. mianował Iwana Chodkiewicza⁸⁶. Nagroda była wyróżnieniem i kolejnym awansem politycznym nowego wojewody.

W tym czasie, gdy trwał spór o województwo kijowskie na Litwie, stosunki litewsko-tatarskie uległy pogorszeniu⁸⁷. W 1479 r. chan Tatarów krymskich Mengli Girej (?–1515) wszedł w porozumienie i przymierze antyjagiellońskie z carem Iwanem III (1462–1505). Tego

⁸⁰ L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 80; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 8; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 6; Z. L. Radziwiński, *Dodatek I. Regesta...*, s. 128; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 23; A. Boniecki, *Herbarz polski*, s. 23 podaje błędne stanowiska namiestnika łuckiego.

⁸¹ Szerzej o przyczynach spisku patrz: A. Krupska, *W sprawie tzw. spisku książąt litewskich w 1480–1481 roku. Przyczynek do dziejów o „dominium Russiae”*, „Roczniki Historyczne”, t. XLVIII, 1982, Warszawa – Poznań 1983, s. 121–131.

⁸² Tamże, s. 134.

⁸³ Tamże, s. 137.

⁸⁴ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 11; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 6.

⁸⁵ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 233.

⁸⁶ L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 80.

⁸⁷ Szerzej por.: H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 269–272.

samego roku doszło do najazdu Tatarów na Podole. Na krótko dyplomatą Kazimierza Jagiellończyka udało się powstrzymać napór tatarski.

Niedługo cieszył się Iwan Chodkiewicz stanowiskiem wojewody kijowskiego oraz członkostwem w Radzie Wielkksiążęcej wynikającym z piastowanego stanowiska. W 1482 r. chan Mengli Giraj poprowadził ordyńców na Kijów. Najwyraźniej litewska granica południowo-wschodnia musiała być osłabiona, skoro czambuły dotarły do Kijowa⁸⁸.

1 października 1482 r. miasto zostało zniszczone przez Tatarów. Zamek wojewody kijowskiego spalono, a jego samego z rodziną popędzono w jasyr. W całej Kijowszczyźnie wycofujące się czambuły spaliły jeszcze 11 grodów. W trakcie pobytu w niewoli Iwan Chodkiewicz w 1483 lub 1484 r. zmarł, podobnie jak nieznaną z imienia córka wojewody. W 1484 r. król Kazimierz Jagiellończyk wykupił Agnieszkę, Aleksandra i Agrafenę Chodkiewiczów z tatarskiej niewoli. Dwa lata później kniaziówna Agnieszka Chodkiewicz skarżyła się przez poselstwo chanowi, że córka jej i Iwan zmarli w trakcie wykupu z niewoli tatarskiej⁸⁹.

Iwan odegrał bardzo istotną rolę w położeniu podwalin pod rozwój rodu Chodkiewiczów. Udało mu się dojść do zaszczytnych tytułów hetmana i wojewody kijowskiego, choć ta ostatnia funkcja była w owym czasie małoistotna. Z całą pewnością uzyskał wpływy na dworze wielkiego księcia i miejsce wśród dygnitarzy WKL. Umożliwiło to karierę jego synowi – Aleksandrowi. Iwan posiadał talenty wojskowe oraz dyplomatyczne. Dbał o swoje dobra gródeckie i błudowskie (Gródek, Trześcianka, Mysz i Choroszcz). Niestety, przedwczesna śmierć była ciosem dla żony i dzieci Iwana oraz zastopowała na kilkanaście lat rozwój jego rodu.

Wychowaniem dzieci po powrocie z tatarskiej niewoli zajęła się Agnieszka Chodkiewicz. Agrafenę wydała za mąż za kniazia Bohdana Zasławskiego (przed 1486 – po 1542). Bohdan piastował funkcję namiestnika mińskiego i był właścicielem Pryłuk koło Mińska. Zmarł w 1530 r.⁹⁰ Córka Iwana i Agnieszki związała ród Chodkiewiczów z rodem kniaziów Zasławskich.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tamże; L. Korczak, *Litewska rada...*, s. 80; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan*, s. 361; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 12; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 7; Z. L. Radziwiński, *Dodatek I. Regesta...*, s. 128; A. Boniecki, *Herbarz polski*, s. 23 – podaje błędną datę napaści Tatarów na Kijów. Według Bonieckiego był to rok 1483.

⁹⁰ Wolff, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 589–590.

Agnieszce wychowanie swoje zawdzięczał syn Iwana – Aleksander⁹¹. Nie wiem kiedy dokładnie się urodził, ale wg Podhorodeckiego ok. 1457 r.⁹² Teza ta nie jest poparta żadnymi dowodami źródłowymi. Karierę polityczną zaczął od służby na dworze kniaziowskim w 1495 r. Trzy lata później wspólnie z abpem smoleńskim Józefem Sołtanem (?–1521) Aleksander sprowadził z monasterów kijowskich do gniazda rodzinnego mnichów⁹³. Celem osadzenia zakonników było założenie monasteru we własnych dobrach. Przyświecała temu chęć zorganizowania prężnego ośrodka religijnego z jednej strony, z drugiej – chęć zagospodarowania tej części Puszczy Knyszyńskiej, a z trzeciej – fundacja monasteru podniosłaby prestiż samego rodu Chodkiewiczów. Niestety, Gródek nie spełnił wymogów życia monastycznego i dwa lata później zgromadzenie zakonne przeniosło się na uroczysko Suchy Hrud, dając początek późniejszej Ławrze Supraskiej. W 1501 r. Aleksander ufundował drewnianą cerkiew pw. św. Jana Teologa. Była to świątynia pomnik na pamiątkę zmarłego ojca Iwana Chodkiewicza. W latach 1503–1511, dzięki kolejnym wpłatom ktitora, stanął sobór pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny. Aleksander nadał monasterowi liczne ziemie, przywileje i prawa, zaś patriarcha jerozolimski Joachim w 1505 r. specjalnym tomosem potwierdził tę fundację.

W latach 1501–1507 Aleksander pełnił funkcję starosty puńskiego, zaś w 1502 r. został koniuszym nadwornym. Trzy lata później otrzymał przywilej od wielkiego księcia na Rodowalne, Popławczone i Brzostowicę, a w 1506 r. na sioła w powiecie żółódzkim. 11 maja 1506 r. nadano mu godność marszałka hospodarskiego. Z ramienia dygnitarzy litewskich 24 stycznia 1507 r. wziął udział w koronacji Zygmunta I Starego (1467–1548) w Krakowie. Rok później został komisarzem ds. regulacji granic litewskich.

⁹¹ Biografia Aleksandra na podstawie: J. Jasnowski, *Aleksander Chodkiewicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, Kraków 1937, s. 354; Z. L. Radzimiński, *Dodatek I. Regesta...*, s. 128; L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 12–19; tegoż, *Jan Karol Chodkiewicz 1560–1621*, s. 7–8; A. Boniecki, *Herbarz polski*, s. 23–24; tegoż, *Poczet rodów*, s. 22.

⁹² L. Podhorodecki, *Dzieje rodu...*, s. 12.

⁹³ Szerzej o założeniu monasteru w Supraślu – A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991, s. 90; tegoż, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 5–6; tegoż, *Życie monastyczne w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2001, s. 30–31.

2 lutego 1508 r. na zamku grodzieńskim ludzie kniazia Michała Glińskiego (ok. 1470–1534) dokonali mordu na marszałku hospodarskim Jakubie Zabrzezińskim⁹⁴. Gliński podniósł bunt w obronie praw i wobec braku poparcia dla swojej osoby ze strony Zygmunta I. W swych ambitnych planach zbuntowany książę chciał stworzyć państwo ruskie sąsiadujące z państwem litewskim i moskiewskim. Po nieudanej próbie buntu Gliński zbiegł do Moskwy. Nie wiadomo jaką rolę mógł pełnić w buncie Aleksander Chodkiewicz. Czy w ogóle ją pełnił? Z całą pewnością w 1509 r. został osadzony wraz z Olbrachtem Gasztołdem (?–1539), Marcinem Hlebowiczem i kniazem Połubińskim w więzieniu przypuszczalnie za udział w spisku kniazia Glińskiego.

Po opuszczeniu miejsca zatrzymania wrócił ponownie do łask Zygmunta I. W trakcie trwania II wojny moskiewskiej (1512–1522), dwa razy – w 1513 i 1514 r. – posłował razem z Olbrachtem Gasztołdem do Korony celem wezwania wielkiego księcia na Litwę oraz z prośbą o posiłki dla wojska litewskiego. Koroniarze wskutek zabiegów Chodkiewicza i Gasztołda obiecali na sejmie w Poznaniu dostarczyć pomoc.

Rok 1513 był przełomowy w życiu Aleksandra. Ożenił się bowiem z kniazionną Wasylisą Jarosławicówną Hołowczyńską – córką kniazia Iwana Wasiliewicza Jarosławowicza Hołowczyńskiego. Swoją wybrankę uposażył w dobra na Brzostowicy, Supraślu i Rosi. Współ z małżonką wspierali wydatnie rodową fundację – monaster suprański – dokonując licznych darowizn na rzecz braci zakonnych (m.in. w 1529 i 1530 r.). Aleksander jako komisarz z ramienia wielkiego księcia kontynuował prace nad poprawą granic między Koroną i Litwą w 1531, 1532 i 1537 r., oraz Prusami Książęcymi w 1545 r. Za pracę monarcha nagroził swego poddanego w 1529 r. starostwem brzeskim oraz licznymi przywilejami m.in. na miasto Zabudów w 1525 r. Oprócz swoich dóbr dziedzicznych marszałek hospodarski czerpał dochody z dzierżawy dóbr hospodarskich – starostw: puńskiego (1501–1511), ostrzyńskiego (1518–1522), wilejskiego (1522–1544), knyszyńskiego (1530–1544), użłkijskiego (1536) i naturalnie ze swego starostwa brzeskiego (1529–1549).

W okresie III wojny moskiewskiej (1534–1537) współ z Pawłem Naruszewiczem sprawował nadzór nad ściąganiem podatków. W 1535 r. Zygmunt I polecił Aleksandrowi ufortyfikować zamek w Poczapowie. Niestety, na skutek utraty ziemi siewierskiej na rzecz Rosjan do prac fortyfikacyjnych nie doszło.

⁹⁴ Szerzej o buncie Glińskiego – H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 421.

U schyłku swego życia Aleksander Chodkiewicz w 1544 r. otrzymał od wielkiego księcia nominację na wojewodę nowogródzkiego. Było to zwieńczeniem kariery politycznej i symbolem prestiżu społecznego dla starego już magnata.

Po udanym małżeństwie z kniaziówną Wasylisą pozostawił potomków i swych spadkobierców – Grzegorza, Hieronima i Jerzego, a także córki Zofię i Aleksandrę. Zofię wydał Aleksander za mąż za Stanisława Mikołajewicza Kieżgajłę (?–1556), a po jego śmierci wdowa weszła w związek z koniuszym litewskim Januszem Koreckim. Nie wiemy co stało się z córką Aleksandrą.

Aleksander Chodkiewicz był wychowany w wyznaniu prawosławnym. Pielęgnował to wyznanie stając się fundatorem i ktitorem monasteru w Supraślu. Co ciekawe, za jego życia monaster przeżywał rozkwit – głównie duchowy. Oto abp Jonasz oddał duchowemu centrum Chodkiewiczów część relikwii z Życiodajnego Krzyża Pańskiego, współfundator abp Józef (Sołtan) w 1504 r. przekazał kopię Smoleńskiej Ikony Bogurodzicy zwaną przez potomnych Supraską, z kolei księżna Helena (1476–1513) – żona króla Aleksandra Jagiellończyka – kopię Włodzimierskiej Ikony Bogurodzicy. Do cerkwi św. Jana Teologa trafiły liczne relikwie świętych⁹⁵. W 1530 r. wspólnie z Jurijem Olekowiczem (?–przed 1542) i Iwanem Hronostajem (?–1558) został opiekunem metropolii kijowskiej.

W 1547 r. Aleksander wziął udział w obradach Sejmu przemawiając na nim jako wojewoda nowogródzki. Było to ostatnie publiczne wystąpienie wojewody. Aleksander Chodkiewicz zmarł 29 maja 1549 r. Zgodnie ze swoją wolą pochowano go w jego ukochanym monasterze supraskim, zaś trzy lata później obok ktitora spoczęła jego małżonka Wasylisa.

Aleksander odegrał dużą rolę w budowie podwalin ekonomicznych i politycznych rodu. Prestiż rodu podniósł wskutek fundacji supraskiej. Korzyści materialne dały liczne dobra otrzymane w spadku po Iwanie oraz uzyskane za zasługi od kolejnych wielkich książąt litewskich, jak również liczne wielkksiążęce dzierżawy starostw. Według popisu wojskowego z 1528 r.⁹⁶ posiadał 3 216 dymów, co dawało mu 11 miejsce wśród najbogatszych magnatów litewskich. Za Aleksandrem byli kniaziowie Sanguszkowie z 2 720 dymami. Jego ogromne latyfundium zostało podzielone między synów w 1549 r. Zgromadzony zasób dóbr umożliwił każdemu z potomków Aleksan-

⁹⁵ G. Sosna, *Święte miejsca, cudowne ikony. Prawosławne sanktuaria na Białostocczyźnie*, Białystok 2001, s. 311–312.

⁹⁶ J. Ochmański, *Historia Litwy*, s. 100–101.

dra karierę polityczną, jak i wojskową. Niebagatelną rolę Aleksandra obserwujemy, co zostało już podkreślone, w życiu metropolii kijowskiej.

Kontynuatorem dzieła Aleksandra był jego syn Grzegorz, wojewoda wileński i hetman najwyższy WKL.

Змест

Пачаткі роду Хадкевічаў устанавіць цяжка. Большасць храністаў, а за імі і гісторыкаў, звязваюць гэты род з легендарным рыцарам Барэйкама, які паводле аднаго падання меў ратаваць гонар Літвы ў дуэлі з татарскім ваяром, а паводле другога – выратаваць ад смерці вялікага князя Альгерда. Адным з сыноў Барэйкі быў Ходка – пачынальнік славутага роду. Многае паказвае на тое, што легенду, на заказ Хадкевічаў, стварыў Мацей Стрыйкоўскі, прыпісваючы ім таксама літоўскае паходжанне. Пазнейшыя гістарычныя даследаванні паказалі, што на Беларусі некалькі родаў карысталіся гэтым прозвішчам. Пачатак магнацкага роду трэба звязаць з асобай Ходкі Юр'евіча – бацькі кіеўскага ваяводы Івана, дзедка вядомага з публічнай дзейнасці на Падляшшы Аляксандра. Разам з наданнем Хадкевічам маёнткаў на Падляшшы ўзніклі тут важныя цэнтры рэлігійнага, культурнага і гаспадарчага жыцця – Супрасль, Гарадок, Харошча, Заблудаў.